

СТУДІЇ НОВІТНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Тетяна Мейзерська

"БУДУЙ НАЙБІЛЬШЕ — ДУШУ!" (до проблеми езотеризму поетичної збірки Ю. Липи "Вірую")

У статті аналізується проблематика та художня образність останньої поетичної збірки Ю. Липи. Виділяються основні аспекти проблеми художнього езотеризму у його творчості.

Ключові слова: езотеричний, нація, призначення, наказ, служіння.

The article is dedicated to the investigation of the problems and artistic images of Yiriy Lypa's poetic collection. The main aspects of artistic esoterism in his works are being singled out.

Keywords: esoteric, nation, destiny, order, serving.

В езотеричному світоспогляданні людська свідомість умовно поділяє буття на дві реальності: узвичаєну (тобто буденну) і істинну — ту, що торкається справжньої духовної суті речей, які бачить посвячений, впевнений, що метою справжнього буття і спасіння є досягнення цієї реальності вищого божественного світу.

Езотеричний шлях — це шлях окремої людини, і він не завжди співпадає з релігійним. Його відкриття включає в себе, з одного боку, пізнання і певне розмірковування, наприклад, містичне, а з другого — творчість. Саме езотерик, що є досить суттєвим для його характеристики, висловлюючи свої ідеали і прагнення, відкриває потаємний світ у формі його творення. І прикметною рисою цього шляху є практика "духовного діяння" самої особистості художника, яка досягає езотеричний світ, і входження у нього стає основою його творчості і, що найголовніше, — життєвої поведінки.

Так християнський езотеризм Шевченка склав основу його прощого візіонерства, що постало і як особливе сакральне знання, і як певні жанрові художні форми.

Художня творчість Ю. Липи у даному контексті дає усі підстави розглядати його спадщину як спадщину людини, що здобула певний містичний досвід єднання з Богом, а його художню практику — як результат духовного чину посвяченої у потаємне людини.

Езотеричну площину художньої свідомості Ю. Липи тонко помітив проникливий Є. Маланюк, коли зазначив, що поезія Ю. Липи — "не для широкого загалу, вона швидше для утаємничених" [8; 473]. У даному плані привертає увагу написана 1938 року поетична збірка Ю. Липи "Вірую". Її можна розглядати як пристрасну молитву людини, яка усвідомила, побачила своє призначення і готова виконати його:

О, Боже, світлом Ти — у всьому,
І Твій закон — у кожному дні, —
Прислухайсь голосу моему,
І в болю поможи мені [6;183].

На думку дослідника поезії Ю. Липи О. Багана, "надзвичайно чиста, зречена натура поета знайшла в цій релігійній ліриці своє повне завершення" [2; 228]. "Релігійна медитація, роздум і почуття аскетично суворої особистості вже зароджуються у віршах збірки "Суворість" і по-справжньому вибухають пристрасним "Вірую!" в останній книжці поета" [2; 231].

Якими, на перший погляд, є основні риси езотеричної творчості?

По-перше, їх можна розглядати у проникливому вбачанні за зовнішнім узвичаєним ритмом життя божественного провидіння — знаків Бога, які повинні навчитись бачити і розпізнавати люди, осмислюючи свою долю як певну місію, призначення.

По-друге, усвідомлення реальності вищого духовного світу визначає і поведінку творчого суб'єкта, яка підкорена суто духовній практиці прозрівання у зовнішньому, тілесно-матеріальному вищій духовній суті та відданого служіння їй.

"Вірую" — перша в українській літературі початку ХХ ст. езотерична збірка, основною темою якої є містичне пізнання сенсу життя. Слід зазначити, що в історії української літератури досвід містичного художнього мислення не є новим. Ми знаємо глибокі спостереження над містико-езотеричними рефлексіями Г. Сковороди

(Д. Чижевський), Т. Шевченка (І. Балей), Лесі Українки (М. Євшан), І. Франка (В. Щурат). Інша справа, що ця сторона художньої творчості українських поетів не належить до вивчених, чи ж бодай систематизованих. Свій досить ранній містичний світогляд, віру у вище Призначення людини Ю. Липа, вочевидь, успадкував від свого батька Івана Львовича Липи, який володів даром духовного провидіння. У всякому разі смерть свою, як і Г. Сковорода чи Т. Шевченка, письменник передбачив. "І чогось мені здається, — писав він у одному зі своїх листів, — що тринадцята дата буде щастити мені і що саме в цю дату я маю вмерти. Скажуть: забобони. Так. Я людина реальної науки, ні в які забобони не вірю. Але ж я глибоко пересвідчений у тому, що людина, ціла людськість сливе нічого не знає з того, що робить ся не тільки в безмежному космосі, а навіть на нашій земній кулі, бо навіть людина не знає ще саму себе. Уся світобудова захована в тайну, і в часи Гомера, і зараз, як і через тисячу років, люди стільки ж будуть знати ці тайни, як їх знали Асиріяни, Халдеї або Атлантиди..." [5; 75]. Сповідуючи пріоритет вищих духовних цінностей і загалом тяжіючи до узагальнюючих духовних ідей, які спровокували його нахил до алегоричних жанрів, Іван Липа, як відзначає дослідниця його творчості Л. Глиняна, відбиває свої уявлення про "життя як спосіб безкінечного *проростання духу*" [4; 78]. У притчах Івана Липи є два наскрізних образи Духу Землі і Духу Всесвіту, які борються; приблизно така ж духовна боротьба є характерною і для збірки "Вірую".

Збірка має відверто сповідальний характер, разом із тим — це щире звертання до сучасника. За релігійним пафосом богомислення, богобачення, боговпізнавання і боговопрошання її цілком можна поставити в один ряд із найвидатнішими релігійними творами Г. Сковороди, Т. Шевченка та І. Франка. Згадаємо, як ще на схилку віку ХІХ — у 1897 році — у передмові до поетичної збірки "Мій Ізмарагд" Франко писав: "Мені давно хотілося написати подібну книжку — тою мовою, яка на теперішнє покоління повинна робити враження, багато дечим подібне до того, яке на старих русинів робила мова церковна..." [12; 179]. "Певна річ, — зазначав Франко, — моя моральність значно відмінна від тої катехитичної, догматичної моралі, що в нас видається за одну, християнську. Та я певний, що в основі своїй вона далеко більше зближена до моральності всіх тих великих учителів людськості, "ищущих царствія божія и правды его", ніж колінопрсклонна, поклонобийна та черс-

твосердна моральність багатьох стовпів церкви, покликаних та непокликаних оборонців релігії. Та я не хочу вдаватися з ними в спори. Храм моєї Матері-Музи занадто святий, щоби робити з нього підсіння перекупок" [2; 180]. Ю. Липа не написав до своєї збірки передмови, однак, цілком очевидно, що звертаючись до своїх сучасників, він ставив перед ними ті ж завдання — спонукати своїх сучасників світською мовою, у даному разі, — мовою поезії, почути Бога, виконувати його моральні імперативи, зробити їх основою своїх повсякденних вчинків.

За підрахунками Т. П. Ананченко, слово *Бог* у збірці згадується 39 разів, *Господь* — 6 [1; 86], і всі поезії збірки об'єднують воєдино наскрізні проблеми Проростання земної душі до Бога та високого чину Служіння. Його найбільший чин — це чин Поета-посланця, через якого діє слово. І цей чин містичний — "труд відданий". Постійне звертання Ю. Липи до релігійних образів свідчить і про його глибоке знання Біблії як пам'ятки світової культури, і "про спостережену поетом рису національного характеру, характеру глибоко віруючого українця" [9; 32].

Вищий духовний чин Слова даний поету, аби він нагадував, щоб люди

Засліплені рабським бажанням прикрас
Кармазином наказів твоїх не закрили
Кожен знак твій пізнали [6, 171].

Як і свого часу Т. Шевченко, поет боляче переживає потоптання Божого слова, втрату його сакральності:

Де Ти, Слово, втілене в людях
Із гострим, із ясним зором?
Розгублені, роздратовні, балакучі,
Вони скрізь — недовірки безбожні...
Як на дні моря... [6, 163].

Проте поет пристрасно вірить у його відновлення, протиставляючи "недовіркам безбожним" світло проміння Божої слави і Божої істини:

— Боже,
Бий промінням,
Бий промінням,
Бий промінням! [6, 163].

Умовно, за домінантою головних проблем збірку можна поділити на чотири частини: перша — Призначення; друга — Любов; третя — Диявол або Проба; і четверта — Наказ.

Збірка починається поетичним звертанням до свого сучасника: "Будуччина — у Бога. В тебе — тільки труд..." [6, 160], у якому закладені основні її мотиви: по-перше, це мотив *богонатхненного труда*: "...життя твоє: як моря даль, — розгорнена праця..." [6, 160], по-друге, постійної *богоприсутності* у людському житті ("І — Божий зір над тим"), по-третє, *боговідданості*: "Не знаєм більш нічого. Чуєш? Жди й молись" [6,160]. Далі, уже з першої поезії, починається пристрасне благословіння Бога, яке поступово переростає у боговоління. Пізнати Бога — то "дар найвищий". Відчуття богоприсутності запалює серце, освітлює душу неземною світлістю. Бог славиться, "як сонце в променях, що палить і тремтить, як сонце в променях, іскристостях і громах" [6, 161], як світло закону. А відтак найвищим призначенням Людини є вслуховування до голосу Божого та виконання його Наказу:

А, пізнавши, — йди
В відчиненість Відвічного й Нового.
То — нагорода днів твоїх. То — дар найвищий [6, 162].

У поезії "Люблю я всіх людей..." Ю. Липа зображує три типи особистостей, які не є рівновеликими, швидше — це певна духовна ієрархія.

Перший тип — це ті, у діяльності яких нутрує низький інстинкт, вони "бавляться... / З тілесністю, пожаданням крові, / Так діти бавились би з зміями в садку" [6, 172].

Другий — люди, які прагнуть вищого, для яких неприйнятною є буденність:

— є в них свята скаженість,
Скаженість буйности, що сірість ненавидить,
Що все життя заповнює шуканням... [6, 172].

І третій, найбільш близький ліричному автору тип, — тих, які "закон пізнали Божий і людей":

Їх пристрасті є замкнені й великі;
Вони ідуть і діють, бачучи зорю,
Що є до білоти розпаленим наказом [6, 172].

Це ті, що мають
 ...вищитись, як твердь небесна,
 Утвердитись
 Ї з Богом тільки розмовляти у молитві [6, 173].

Великим Божим даром є Ніжність і Любов. Втіленням вищої божественної любові на Землі для поета є Жінка — мати, дружина, кохана:

...Аж, може, дозволить Господь
 Побачити в тілі жіночій не те, що — як світ,
 А те, що — безсмертне, побачити душу жіночу [6, 195].

Образ Жінки є доміантним і у розгортанні теми любові земної та пов'язаними з її художнім розкриттям мікрообрами Огню, Вічної Пристрасті, з якої народжується життя, Ланцюгів ніжності:

...цю ніжність,
 Тобі віддали, ти ж віддай її власній дитині.
 Віддай її мудро, це Бог пов'язав у ланцюг нас,
 Від пращурів, прадідів тим одаруєш правнуків,
 Як знаком, що лучить і кров, і насіння, і вічність [6, 182].

"Ланцюгами ніжності", любові і доброти Бог пов'язує людські покоління, підсилюючи їх духовну спадкоємність і невечерність, які Є. Маланюк визначив як "дух історизму": "поезія Ю. Липи, — писав він, — міцно насичена історизмом — і то не тематикою, чи навіть словництвом. Поезія Ю. Липи вичаровувала нам самий дух історизму, самий дух героїчних дій нашої історії. І звідсіля її незвичайний тон" [8; 474].

"Ланцюги ніжності" — це і метафора великої чутливої і тонкої уваги до людини. Цілком правомірним є спостереження Н. Шляхової про те, що характерною ознакою письменника-творця Ю. Липи є, за його ж словами, "стремління роздавати радість", "робити власну особу "скупчующим", тобто об'єднуючим з іншими людьми фактором. Митець-дослідник свідомий того, що "таке пов'язання" себе з читачем — "річ найтяжча", бо ж доводиться не лише "роздавати радість", а й брати на себе відповідальність за чужі негаразди" [11; 38]. Звернемо увагу на слова "брати на себе", саме "брати", бо на глибоке переконання поета "ніхто не може змусити письменника до

відповідальності" [7; 117]. І така відповідальність не наказується згори, а стає власною волею і пристрастю.

Найдраматичніше розгортання основної проблеми боротьби за Душу людини окреслює третє тематичне коло, найяскравіше представлене поезіями "Людська душа, як дерево гіллясте", "Диявол", "Біси і Ловець". Страх перед спокусою, що може несподівано прийти в момент найвищої дозрілості людини, коли вона раптом може "...у нужденність тілесности вчутись і впасти", переслідує ліричного героя збірки, який випробовується смертними гріхами:

Ось день і спека. Люди і сади. Достиглість.
Ось Біс Полуденний проходить в кожній крові
І м'ясо черкає розпаленим крилом,
Затьмарює зіниці видивом любашним... [6, 189].

Людську душу поет порівнює з деревом, на якому частіше "осідають біси" — "і жовкне й гнеться дерево додолу":

Ідеш задуманий в алеї душ людських
І оглядаєш ці гримаси й вихиляси [6, 188],

або ж це дерево може бути зовсім іншим:

Бо ж то так рідко струнчиться і квітне
Душа, як дерево, очищена громами... [6, 188].

Проби Біса Полуденного — найважче, що може спіткати душу на її шляху до Бога, тому перемога над цими спокусами ("Мої хотіння — Божі веління!") — знак найвищого людського достоїнства. І "найбільше добро, це — зростання Людини, / В нашій народі зростання Людини зусиллям людей".

У баладі "Біси і Ловець" поет змальовує образ Ловця — "безустанного" поборника "по слову від Бога" людських гріхів: ненаситності, пересуду, опоганення всього святого, п'янства та марних насолод. Недаремно поет вдається до метафори лісової гущавини — духовної темноти ("Там, де темний ліс, — / За бісом біс"), посеред якої опиняється стомлений герой. Проте його безсилля — на хвилю. Божий наказ прибирати "бісовиння" спонукає героя до вічного поборництва зла: "Дозволь людям ходити, — / Вічно біса бити!..."

Бога поет називає Владарем душ ("Боже, Владарю душ..."), а душу — тим, "що найбільше й найбільш беззахисне..." ("Виногра-

дник"). Прикладом найдосконалішої Душі у поезії Юрія Липи виступає образ Батька (поезія "Батькові"). Він звертається до нього: — "Душе великая в незмінному пориві", а до найвищих чеснот того, що творить Службу Божу, відносить Правду, Вірність, Непідкупність, Братерськість, Знання і Красу. Однією з найсильніших поезій збірки видається триптих "І прийде час", який закінчується блискучою поезією-молитвою "Пребудь в мені!". Ю. Липа розуміє, що людська натура двоїста: в ній уживається Добро і Зло:

Лишень, відходячи, зупиняться два вчинки,
Найліпший і найгірший, озирнуться й скажуть:
— Так, це була людина, — і відійдуть, обнявшись [6, 179].

Плоть тілесності пронизує Світло духовності, якого прагне земна людина:

І, очі звівши, скажеш: — Боже, де Ти, де Ти?
І на той жаль бездонний Світло скаже: — Тут.
І на той смуток Світло загориться [6, 178].

Це Світло — в усьому, воно впізнається у потаємному ході речей і подій, що криють у собі божий замисел, пересторогу від Зла, бажання Досконалості.

Як один із найбільших гріхів Ю. Липа розглядає душогубство. Душогубство і Націегубство для поета — рівновеликі начала. Слід погодитись з думкою О. Багана про те, що Ю. Липа "з незламністю і наполегливістю започаткував новий етап боротьби: перевиховання і гартування Нації.., тієї, що "...крізь пелену забуття розгледіла і відчула своє Призначення" [3; 85]. Бог карає злочинців, він непримиримий зі зрадою, потоптанням гідності мови і культури. Це одна з головних тез збірки, яка найбільш гостро звучить у поезії "Бог і Непримиримість". Вона, наскрізь пронизуючи коло попередніх тем, найбільш органічно виливається в заключній темі — Наказу.

Можливо тому, особливого значення у поезіях Ю. Липи набуває концепт голосу — незримого звертання, у якому духовне поглинає тілесне як видиме і тлінне.

Кожна із чотирьох виділених нами вище частин має певний контрапункт розгортання — свою двоїну — неопозиційну або опозиційну двочастинність, де кожна і в тому, і в іншому випадку лише підсилює другу: для першої (Призначення) таким контрапунктом — гребнем, на якому вивершується тема, є поезія "Монах і Смерть";

для другої (Любов) — "Лист Елісси"; для третьої (Проба) — "Біси і Ловець"; для четвертої (Наказ) — "Баляди великої війни". Проте кожну з цих поезій можна розглядати і як своєрідний пункт наказу — знак:

Не продай же себе ні за радости цвіт,
Ні за труду плід,
Ні за слави дим —
Будь твердим! ("Монах і Смерть").

Ні, не дам я вам гуляти,
Лад Божий перекривляти! ("Біси і Ловець").

Все збудували тільки двоє. То є знак,
Що один одного доповнюють взаємно ("Лист Елісси").

Де є наказ,
Перед тобою вгинаю коліно й
Не раз
Усі ваші плачі, сентиментальності, жертви
Видаються мені мертві
("Баляди великої війни").

Диптих "Баляди великої війни" будується на опозиції зради і відданості Наказу Батьківщини. Тут зображено два фрагменти з історії Першої світової війни. Перша частина диптиха "Наказ отчизни" зображує незламний екіпаж монітора "Гляттон", який гине, відстоюючи військову міць Англії "залізної". Подвиг во ім'я Вітчизни знесмертнює кожного з 26 загиблих морців. Друга частина носить іронічну назву "Привіт отчизни". Налякані жажливим боєм під час відбиття форту Дюамон, французькі моряки зі страхом тікають додому, проте Батьківщина не приймає зрадників:

І ось відхлинули в отчизну.
Раптом проти них
Широким перстеном дарунків вогняних
Б'є Ф р а н ц і я сама із крісів машинових.
Ваш шлях — без повороту, — то отчизни слово [6, 238].

Що карається найбільше? — Забуття і зрада. Що цінується найбільше? — Жертва з любові:

Лице моє закрите, я є Жертва.
Приходжу й дарую, рятую і живлю.
Не ті є найважливіші, що говорять,
Не ті є найважливіші, що названі.
Нас, неназваних, мовчазних, Господь
Утверджує й провадить, і ми чиним [6, 202]
(“Могила незнаюого бійця”).

Жертвування є прийняттям неминучості. Зі школою служіння пов'язана позачасова мудрість, яка дається людині лише глибоким Знанням і Вірою. Мудрість езотерики вважають наукою духа, означуючи її як вищий результат діяльності Знання — науки матерії.

За словами О. Янчука, збірка Ю. Липи “Вірую” є “блискучим вірцем релігійної поезії із глибокою символікою авторової віри у незнищимість української душі” [13; 97]. У поезії “Коммілітонові Чорноморцеві” звучить найбільший заповіт поета своїм нащадкам —

“Будуй найбільше — душу” [6, 197].

Простежуючи еволюцію поняття етногенезу, Лев Гумільов виділяв три найважливіших його складові — “вогнища”, з яких він виростає: простір, час і енергія. Під останньою вчений розумів позитивну активність пасіонаріїв — тих, хто приносить себе у жертву. Ця пасіонарна енергія структурує своєрідний антропокосмос, який метафорично можна узагальнити поняттям невидимих Духів нації — її духовної сторожі, яка не дає згинуті, посилаючи Слово.

Слід цілком погодитись з дослідницею творчості Ю. Липи Л. Тарнашинською, яка відзначає народження у поезіях митця “своєї власної”, “нової реальності”, якоїсь паралельної дійсності, у якій віддзеркалюється і минулий досвід, і сучасне, і майбутнє, — витвір його системи художнього бачення світу й творчої уяви, фантазії” [10; 44]. Ця “нова реальність” примножує цілком оригінальне для української літератури трактування теми богонатхненності художнього слова, відточеного до афористичності богозвертання.

Література

1. *Ананченко Т.* Духовна домінанта поезії Ю.Липи (збірка “Вірую”) // Треті Липівські читання. — Одеса: Друк, 2007.

2. *Баган О.* "Геть слов'янської мрії сонні!" // Баган О., Гузар З., Червак Б. Лицарі духу. — Дрогобич: Відродження, 1996. — С. 227–232.
3. *Баган О.* Юрій Липа: людина і мислитель // Там само. — С. 83–128.
4. *Глиняна Л.* Алгоритична проза І.Липи: параметри духовності // Проблеми сучасного літературознавства. — Вип. 2. — Одеса: Маяк, 1997. — С. 87–92.
5. *Липа І.* Світильник неугасимий. Тринадцять притч. — К., 1994. — 35 с.
6. *Липа Ю.* Вірую // Юрій Липа. Твори. — Том. I. — Львів: Каменяр, 2005. — 543 с.
7. *Липа Ю.* Провідництво письменника // Кур'єр Кривбасу. — 1997. — № 99.
8. *Маланюк Є.* Юрій Липа — поет // Юрій Липа. Твори. — Т. I. — Львів: Каменяр, 2005. — С. 470–488.
9. *Прісовський Є.* Національне і загальнолюдське начала в поезії Юрія Липи // Творчість Юрія Липи в культурно-історичному контексті ХХ століття. — Одеса: Астропринт, 2000. — С. 28–33.
10. *Тарнашинська Л.* "Боротьба з янголом" як народження "Нової ясності". Юрій Липа і деякі питання психології творчості // Там само. — С. 40–49.
11. *Шляхова Н.* "Стремління до висловлення себе" (Автор і авторство в інтерпретації Юрія Липи // Там само. — С. 34–39.
12. *Франко І.* Мій Ізмарагд // Іван Франко. Твори: у 50-и т. — Т. 2. — К: Наукова думка, 1976. — С. 179–181.
13. *Янчук О.* Пороги вічності Юрія Липи // Юрій Липа. Вірую. — Львів: Каменяр, 2000. — С. 93–100.